

Реалізація виховного потенціалу музейної педагогіки у закладах освіти

Акцентується увага на використанні напрацювань музейної педагогіки в освітньому процесі; розглянуто форми та методи музейно-педагогічної діяльності; висвітлено використання можливостей музею історії освіти Волині у формуванні професійних компетентностей педагогів.

Ключові слова: музейна педагогіка, музей, музейно-педагогічна діяльність, освітній процес, компетентності, цінності.

Valentyna Kaminska. Implementing the Educational Potential of Museum Pedagogy in Educational Institutions.

The article emphasizes the use of museum pedagogy practices in the educational process. It examines the forms and methods of museum pedagogy and highlights the use of the Museum of the History of Education of Volyn in developing teachers' professional competencies.

Keywords: museum pedagogy, museum, educational process, competencies, values.

Постановка проблеми. Вагомим ознакою національного характеру в умовах воєнного стану набуває виховний процес у сучасних закладах освіти. Всезростаючу роль у подальшому розвитку національного відродження, української держави, формуванні нових підходів до національної освіти і виховання підростаючого покоління, розвитку його особистих якостей і моральних цінностей відіграють музеї при закладах освіти. Більшість із них стали важливим суспільним середовищем для сіл, селищ, а також міст. Часто місцеві громади використовують музеї при закладах освіти як засіб створення сприятливих умов і переваг у формуванні духовності, національної свідомості, відродженні кращих рис українського менталітету: збереження національної культури (фольклор, народні традиції, свята, обряди, звичаї, ремесла); використання рідної мови у всіх сферах побуту і життя громади; збереження цілісної системи *школа – клас – сім'я – громадськість*; використання елементів краєзнавчої педагогіки у сімейному вихованні. Таким чином, функціонування музеїв при закладах освіти, знайомство з історико-культурною спадщиною рідного краю є важливим елементом становлення та розвитку особистості учнівської молоді.

Аналіз досліджень. Зміст, форми, методи роботи музеїв при закладах освіти висвітлено у працях вчених, педагогів, музейних працівників. Зокрема, історичний досвід Німеччини є показовим щодо розробки і впровадження в практику найважливіших музейно-педагогічних ідей. Німецькі педагоги і музейні діячі Г. Кершентейнер, Г. Фройденталь, А. Рейчвейн розробили спеціальну методику роботи зі школярами, яка включала підготовку дітей до відвідування музею

та закріплення почерпнутих там знань і вражень на уроці, тематичних шкільних заходах. Центральне місце в цій методиці відводиться педагогам, які пропагують ідею створення спеціалізованих експозицій для дітей, побудованих за принципом музеїв-майстерень, де дитина отримує можливість самостійної творчої роботи. Формування основоположних ідей музейної педагогіки також пов'язано з іменами музеєзнавців англійської школи: А. Ліхтварка, А. Рейхвена, Г. Фройденталю, Ч. Гіббса-Смітта, А. Вітліна, Г. Осборна, які продукують ідею естетичного виховання дітей у музеях [1; 8].

Закон України «Про музеї та музейну справу» позиціонує їх як науково-дослідні та культурно-освітні установи, які збирають, вивчають і зберігають історико-культурну спадщину, сприяють підвищенню культурно-освітнього рівня населення, поширенню знань про людину та навколишнє середовище, служать духовному розвитку суспільства [7].

Музеї при закладах освіти у своїй діяльності керуються наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» [6].

Теоретичним обґрунтуванням основних засад музейної педагогіки, удосконаленням дидактичних форм роботи зі школярами, розробкою ефективних методів і прийомів навчання у музеї займалися М. Бондар, Л. Федорова, В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська, В. Якубовський, Ю. Омельченко, Н. Ганнусенко, О. Грекулов, М. Кашин, З. Огризко, Л. Гайда, О. Караманов. На думку науковців, музейна

педагогіка сприяє створенню ефективного освітнього середовища, формуванню в учнів емоційно-ціннісного ставлення до знань, подоланню міжкультурних стереотипів [1; 2; 3, с. 44; 8].

Олексій Караманов, доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка, акцентує увагу на важливості створення психологічно комфортного середовища комунікації у шкільному музеї як умови для формування музейної культури. Він зазначає, що шкільний музей повинен стимулювати інтерес до минулого, культурної спадщини та проведення краєзнавчих досліджень на основі використання дослідницької роботи учнів, а також позиціонувати себе як динамічний, інтерактивний освітній простір, що є ідеальним місцем для діалогу вчителя з учнем, творчої самореалізації молоді, коли школяр є активним співтворцем музейного вмісту [4, с. 81].

Тому важливим завданням сьогодення є з'ясування позитивних тенденцій, перспективних напрямків розвитку музеїв при закладах освіти, оновлення змісту їх роботи, впровадження в практику науково обґрунтованих форм, методів музейної діяльності.

Метою статті є аналіз впливу засобів музейної педагогіки на розвиток особистості учнів та музейно-педагогічної компетентності освітян.

Виклад основного матеріалу. Музей і школа за метою своєї діяльності традиційно мають багато спільного: вони прагнуть виховувати почуття патріотизму, свідоме ставлення до надбань світової та вітчизняної науки і культури, розвивати мислення, творчі здібності та певні практичні навички, стимулювати творчу активність особистості.

Концепція Нової української школи стверджує, що виховання має стати невід'ємним складником освітнього процесу й орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [5].

Отже, важливими є питання, пов'язані зі змістом, методами і формами педагогічного впливу музею на особистість, на різні категорії населення загалом, а також із визначенням ролі музею в системі закладів освіти в цілому.

На сьогодні більше півтори сотні країн підтримують традицію святкування Міжнародного дня музеїв, метою якого є підвищення поінформованості людства щодо важливості ролі музеїв для всебічного суспільного розвитку, а також поваги до культурного, історичного, наукового надбання. Починаючи з 1992 року, щорічно обирається певна тема святкування Міжнародного дня музеїв, відповідно до якої

організуються заходи, котрі можуть тривати до місяця. Тематика Міжнародного дня музеїв 2025 року – «Майбутнє музеїв у спільнотах, що швидко змінюються».

Працівники Волинського ІППО підтримують традицію відзначення Міжнародного дня музеїв шляхом популяризації напрацьовань музею історії освіти Волині, проведення різноманітних навчально-методичних заходів для слухачів курсів підвищення кваліфікації: лекцій, екскурсій, зокрема віртуальних (із використанням інтернет-ресурсів, DVD-фільмів, слайд-шоу тощо), семінарів-практикумів, майстеркласів, виставок, зустрічей з видатними людьми краю, літературних читань із використанням музейно-освітнього простору Волинського ІППО, у т. ч. виставкових зон «Козацька слава України», «Славетна Волинь», «Вишиті картини та предмети побуту українців».

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти значну увагу приділяє вивченню та популяризації історичної педагогічної спадщини освіти Волині, презентації сучасного стану вітчизняної освіти і педагогічної думки, формуванню національної свідомості, патріотизму та забезпеченню духовної єдності поколінь шляхом вивчення досвіду діяльності музеїв при закладах освіти, розробки та оновлення стендів музею історії освіти Волині, волонтерської діяльності, розробки освітніх програм семінарів-практикумів із даної тематики. Нещодавно у Волинському ІППО створено експозиційні стенди: «Слава Героям!» (про педагогів – учасників, загиблих, померлих ветеранів АТО, ООС, російсько-української війни з 2014 року), «Волонтерська діяльність ВІППО».

Методистами відділу освітньої та інноваційної діяльності ВІППО вивчається досвід шкільних музеїв щодо формування всебічно освіченої особистості, виховання патріота українського народу. Зокрема, А. М. Силук, методист відділу, заслужений працівник культури України другий рік займається вивченням перспективного педагогічного досвіду «Формування

краєзнавчих компетентностей учнів засобами шкільного музею». Носій досвіду – Сергій Янішевський, учитель історії та правознавства ОЗЗСО «Лицей села Копачівка» Копачівської сільської ради Луцького району Волинської області, який презентував досвід залучення учнів школи до музейної діяльності, розкрив вплив шкільного музею в селі Копачівка на освіту та патріотичне виховання у Всеукраїнському круглому столі «Майбутнє шкільних музеїв: розвиток і трансформація в умовах сучасних викликів» (31 жовтня 2023 року, м. Луцьк, ВІППО).

Методистом відділу В. В. Камінською вивчено та узагальнено досвід «Використання музейних експозицій в освітньому процесі шкільного музею історії села», носій якого Тетяна Савицька, вчитель, керівник шкільного музею історії села (Уховецький лицей Колодяжненської сільської ради Ковельського району). Педагог також взяла участь у Всеукраїнському круглому столі «Майбутнє шкільних музеїв: розвиток і трансформація в умовах сучасних викликів», де висвітлила діяльність історичного музею Уховецького лицю щодо досягнення мети патріотичного та громадянського виховання учнівської молоді на основі проведення позакласних виховних заходів у музеї, не лише шкільних, але й загальногромадських, адже вони сприяють поглибленню знань учнів з історії та культури українського народу, його традицій. Експозиції музею є надбанням усієї сільської громади.

Заслугує на увагу робота цього закладу освіти щодо оновлення експозиції «Сторінками життя і творчості Андроника Лазарчука». До річниці дня народження талановитого художника, педагога, земляка Андроника Григоровича Лазарчука в Уховецькому лиці відбуваються музейні гостини, на які запрошуються поважні гості, родичі художника, односельчани. Вшанування пам'яті художника розпочинається біля експозиції «Шляхами життя і творчості Андроника Лазарчука», де екскурсивод розповідає про життя і творчість художника, звертає увагу на копії картин, архівних документів, фотографій [4, с. 147].

На базі музею діють майстеркласи: виготовлення ляльок-мотанок, композицій із природних матеріалів; відбуваються конкурси дитячих художніх робіт на різну тематику; працюють стаціонарні та пересувні виставки, зокрема, виставка декоративно-художніх доробків учнів та вчителів «Я хочу, щоб була Україна...», виставка присвячена воїнам АТО.

Встановлено, що розвиток творчих здібностей школярів забезпечують різноманітні студії, які працюють на базі музею. Учні мають змогу працювати за ткацькими верстатами і власноруч створювати різноманітні вироби: рушники, килимки тощо (студія «Жива етнографія»). Програми музейних студій дозволяють здолати офіційність музейних колекцій, допомагають відчутти унікальність і неповторність української культури, зацікавлюють батьківську громаду у витворах дітей,

яка переростає в творче співробітництво. Виявлено, що результативною є проектна діяльність історичного музею, яка активізує пошуково-дослідницьку діяльність школярів, їх пізнавальний інтерес до вивчення історії краю. Музей завдяки професійній музейно-педагогічній діяльності Т. О. Савицької та педагогічного колективу в цілому несе правдиві знання про минуле нашого народу, його боротьбу за волю та державну незалежність.

Працівниками відділу освітньої та інноваційної діяльності розроблено освітні програми семінарів-практикумів підвищення кваліфікації педагогів щодо розвитку музейно-педагогічної, соціальної, загальнокультурної та інших компетентностей педагогів: «Музейна педагогіка в практиці сучасного закладу освіти», «Здоровий спосіб життя в козацькій традиції», «Розвиток професійних компетентностей педагогів засобами квест-технології». Особливістю програми є ознайомлення з методами створення та використання освітніх квестів про козацькі традиції здорового способу життя в освітньому процесі на основі використання виставкової зони «Козацька слава України» у ВІППО.

Відділом видано методичні рекомендації: «Основи музейної діяльності в ЗЗСО», «Історико-краєзнавчі екскурсії як засіб розвитку загальнокультурної компетентності педагогів», «Використання віртуальних екскурсій в професійній діяльності педагога», «Використання музейно-освітнього простору Волинського ІППО у підвищенні професійного розвитку педагогів»; укладено збірки матеріалів науково-методичних заходів, фестивалю інновацій «Інноваційні підходи навчання та виховання», науково-практичних конференцій «Безпечне освітнє середовище як умова навчання, соціалізації та самореалізації дитини», «Сучасні підходи до організації виховної роботи в закладах освіти», круглих столів «Музейно-педагогічна діяльність: сучасні ідеї ефективного навчання і комунікації», «Майбутнє шкільних музеїв: розвиток і трансформація в умовах сучасних викликів», що мотивують педагогів до пошуку нових альтернативних форм роботи відповідно до нинішніх умов, які забезпечать належний рівень життєвої компетентності вихованців, оволодіння дітьми універсальними цінностями і моделями поведінки, що дозволять їм включитися у розбудову сучасного світу в повоєнний час, бути гідними громадянами і патріотами своєї країни.

На основі організації та укладання збірки матеріалів проведеного Волинським ІППО Всеукраїнського круглого столу «Майбутнє шкільних музеїв: розвиток і трансформація в умовах сучасних викликів» можна ознайомитися з діяльністю музеїв при закладах освіти, практичним досвідом педагогів з цієї тематики, а також усвідомити, що заклади освіти Волинської області накопичили значний досвід організації діяльності музеїв найрізноманітніших профілів.

На сьогодні музеї функціонують у закладах освіти 46 територіальних громад. Попри виклики повномасштабної війни, музейний простір Волинської області у 2023 році поповнився двома новоствореними музеями при Колківському центрі професійної освіти: Музеєм історії Колківської республіки УПА (з нагоди 80-річчя Колківської повстанської республіки) та Музеєм історії Колківського центру професійної освіти (до 60-річчя закладу).

Круглий стіл підтвердив, що заклади освіти акцентують увагу на сучасних формах та методах музейної діяльності, використанні елементів музейної педагогіки в освітньому процесі, розробці проєктів, тематичних уроків, використання у виховних заходах елементів фольклору, народних звичаїв та обрядів, волонтерської діяльності та інших музейних заходів щодо розвитку особистості учня, формуванні духовно-моральних цінностей, національної самосвідомості, патріотичних почуттів на героїчних прикладах минулого України та сьогоdnішніх подій. Адже національно-патріотичне виховання підростаючого покоління – проблема загальнонаціонального масштабу і найважливіший напрямок діяльності закладу освіти в сучасних умовах. Тому ефективною є його реалізація через музейну педагогіку.

Наприклад, у Поромівській громаді Володимирського району шкільний музей при Бужанківському ліцеї імені Миколи Корзонюка є культурним та освітньо-виховним центром не лише ліцею, але й Поромівської громади в цілому [4, с. 24]. Музей історії села – це платформа для альтернативної освіти і творчого виховання учнів. Діяльність шкільного музею історії села Дубечне є також осередком освіти і виховання в місцевій громаді, про що можна дізнатися в шкільному часописі «Діалог», а також у районній газеті «Сільські новини», обласній «Волинь нова», на вебсайті ліцею [4, с. 175].

Формування патріотизму здобувачів освіти, популяризація українського слова серед учнівської молоді також забезпечується активістами Музею історії села Прилісне Камінь-Каширського району засобами музейних проєктів: «Актуальний Шевченко», «Мій улюблений вірш про мову», «Абетка війни», «Герої не вмирають» [4, с. 178]. Також п'ять музеїв функціонують в КЗЗСО «Луцький ліцей № 21 імені Михайла Кравчука Луцької міської ради»: історії школи, «Наші обереги», «Національні валюти світу», музей академіка Михайла Кравчука, військово-історичний. Вони сприяють

вивченню минулого рідного краю, національно-патріотичному вихованню підростаючого покоління, залученню його до пошукової, краєзнавчо-дослідницької роботи, проєктної діяльності; мають великі можливості зробити дозвілля здобувачів освіти активним, змістовним, насиченим пізнавальною діяльністю.

Лєся Свинової, завідувач музею М. П. Кравчука у Човницькій початковій школі (с. Човниця Луцького району) також пропагує музей як хорошу базу для проведення краєзнавчої та науково-дослідницької роботи. Метою роботи музею видатної особи – Михайла Кравчука – є дослідження життя і діяльності видатного земляка, який був незаслужено забутий і репресований. Таким чином молоде покоління зацікавилось наукою, намагається вибрати правильний шлях у житті, знати минуле нашого народу, трагічні сторінки історії [4, с. 167].

Хороший досвід роботи щодо організації різноманітних акцій має рада музею при комунальному закладі загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 22 Луцької міської ради», яка залучає шкільну дитячу організацію «Барвінкова країна» та учнівське співуправління для організації і проведення акції «Хто з нами?», в ході якої поповнюється волонтерський загін, учасники якого беруть участь в акціях «Тобі, ветеране», «Грані добра», операції «Турбота».

Військово-історичний музей опорного закладу освіти «Ратнівський ліцей № 1 імені Героя України Едуарда Камардіна Ратнівської селищної ради» також є важливим засобом виховання патріотів українського народу. Це справжній національний оберіг, осередок духовності, який є не тільки місцем накопичення, систематизації та збереження пам'яток історії, а й засобом їх популяризації. Основа його діяльності – ідея становлення державності України, виховання високих моральних якостей громадянина, справжніх патріотів своєї держави.

Одним зі шляхів формування в учнів патріотизму, готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків, особистісних рис громадянина української держави є виховання на прикладах мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України – Героїв Небесної сотні, військовослужбовців Збройних сил України. Представлені у музеї експозиції: «Кортеліська трагедія», «Рух опору», «Вигнання нацистів із території Ратнівщини», «Майдан у наших серцях», «Небесна сотня», «Російсько-українська війна», «Волонтерство – покликання душі», «Герої не вмирають» та інші сприяють

формуванню в учнівської молоді громадянських компетентностей, патріотичних поглядів, переконань і почуттів, національної свідомості, відповідальної поведінки, забезпечують духовну єдність та спадкоємність минулого і сучасного поколінь [4, с. 131, 132, 134].

Етнографічний музей «Світлиця» КЗЗСО «Луцька гімназія № 17 Луцької міської ради» є широким полем творчості учнів та вчителів, осередком освіти і виховання, який створює особливі умови для впливу на інтелектуально-вольові й емоційні процеси особистості дитини, сприяє вихованню в молодого покоління національної свідомості, патріотизму, любові до рідного краю, свого народу, забезпечення духовної єдності поколінь і призначений збереженню та вивченню матеріальної і духовної культури [4, с. 200].

Роль музею історії села та побуту на базі ОЗЗСО «Лицей села Копачівка» Копачівської сільської ради Луцького району, який створено у 2016 році за ініціативи вчителя історії Сергія Янішевського та директора Івана Косміна, має цінний досвід залучення учнівської молоді до музейної діяльності.

На початку існування цього музею створено експозицію з шести розділів: «Походження села та перші згадки»; «Село у військових діях»; «Розвиток села у різний час»; «Населення села»; «Історія школи»; «Куточок давнього побуту». На сьогодні до експозиції додано розділ «З історії холмщаків», наповнюється розділ, присвячений подіям російсько-української війни. Стаціонарна експозиція музею включає такі тематичні розділи: життєвий і творчий шлях Миколи Корзонюка; археологічні дослідження і пам'ятки краю; фольклорно-етнографічна спадщина в дослідженнях краєзнавця; робота над словником західно-волинських говірок; листування і співпраця з відомими краєзнавцями; увічнення пам'яті Миколи Корзонюка.

Роботу музею організовано за такими напрямками: проведення оглядових і тематичних екскурсій для учнів і жителів громади, внутрішньопереміщених осіб; організація історико-краєзнавчих конференцій, круглих столів; участь у краєзнавчих та патріотичних заходах на рівні району, області, України; реалізація освітніх та дослідницьких проєктів; організація

стаціонарних та пересувних виставок; налагодження тісної співпраці із творчими колективами, відомими земляками, іншими музеями. Шкільний музей не припиняв діяльності ні під час пандемії, ні під час повномасштабного російського вторгнення в Україну, відкритий для всіх, хто хоче ознайомитися з історико-краєзнавчою спадщиною дослідника [4, с. 205].

Саме якісна реалізація елементів музейної педагогіки в освітньому процесі дозволяє мудро використовувати історичну та культурну спадщину нашого народу в системі виховної роботи, зокрема у формуванні патріотизму, національної свідомості та громадянської позиції особистості, розвитку загальнокультурної компетентності, мотивації до дослідницько-пошукової та творчої діяльності, утвердження партнерства (діалогічного спілкування, взаємодії та співпраці) між усіма учасниками освітнього процесу, шанобливого ставлення до рідної мови і культури. Від того, наскільки молоде покоління буде пройняте патріотичними почуттями, залежить й міцність української держави.

Висновки. У період воєнного стану актуальним є питання оновлення змісту, напрямів діяльності музеїв при закладах освіти, знання інноваційних аспектів розвитку музейної педагогіки, її освітніх та виховних можливостей. Тому вивчення й популяризація досвіду, методів, форм, способів музейної діяльності в закладах освіти, використання їх експозицій в освітньому процесі є важливою умовою для формування музейно-педагогічної компетентності освітян на курсах підвищення кваліфікації педагогів у ВІППО, під час проведення науково-методичних заходів, семінарів-практикумів, майстеркласів, екскурсій, тематичних заходів, виставок на базі музею історії освіти Волині, публікацій у науково-методичному журналі «Педагогічний пошук» та фахових виданнях.

Умови професійного розвитку педагогів щодо музейно-педагогічної діяльності будуть ефективними і на основі співпраці закладів освіти з музеями різних профілів, науковими установами, культурними, краєзнавчими, освітньо-громадськими організаціями, творчими спілками.

Використані джерела

1. Бабарицька В. К., Короткова А. Я., Малиновська О. Ю. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2007. 464 с.
2. Гайда Л. А. Музеєзнавство в закладах освіти : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Вид-во КОІППО, 2006. 106 с.
3. Караманов О. В. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань». *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 4 (159).
4. Майбутнє шкільних музеїв: розвиток і трансформація в умовах сучасних викликів : матеріали Всеукр. круглого столу (31 жовтня 2023 року, м. Луцьк) / упоряд.: П. С. Олешко, О. Й. Дем'янюк, А. М. Силук. Луцьк : Волинський ІППО, 2024. 232 с.
5. Нова українська школа : концепція. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки від 22 жовтня 2014 року № 1195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1415-14?find=1&text=%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0#Text>
7. Про музеї та музейну справу : Закон України від 25 червня 1995 року № 249/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Якубовський В. І. Музеєзнавство : навч. посіб.-практикум. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2006. 272 с.